

Delft University of Technology

Ruimtelijke rechtvaardigheid in de praktijk

Goncalves, Juliana; Rocco, Roberto

Publication date
2024

Document Version
Final published version

Citation (APA)
Goncalves, J. (null), & Rocco, R. (null). (2024). Ruimtelijke rechtvaardigheid in de praktijk., Hogeschool van Amsterdam.

Important note
To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright
Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy
Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

*This work is downloaded from Delft University of Technology.
For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to a maximum of 10.*

Source: Goncalves, J., & Rocco, R. (2024, January 24). *Ruimtelijke rechtvaardigheid in de praktijk*. Bewogen Stad #12 - Hogeschool Van Amsterdam. Retrieved November 20, 2024, from <https://publications.hva.nl/bewogen-stad-12/ruimtelijke-rechtvaardigheid-in-de-praktijk>

Ruimtelijke rechtvaardigheid in de praktijk

Juliana Goncalves / Roberto Rocco

Rechtvaardigheid wordt over de hele wereld gezien als fundament voor menselijke waardigheid en billijkheid. De filosoof John Rawls begint zijn klassieker *A theory of justice* met de woorden "Rechtvaardigheid is de voornaamste deugd van sociale instituties, zoals de waarheid dat is voor denksystemen. Maar een theorie, hoe elegant en praktisch ook, moet verworpen of herzien worden als deze onwaar blijkt. Net zoals wetten en instituties, hoe efficiënt en doordacht ze ook zijn, hervormd of afgeschaft moeten worden als deze onrechtvaardig blijken".

En hoewel het de vraag is welke instituties tegenwoordig rechtvaardig zijn, zijn in de Rawlsiaanse gedachtegang rechtvaardige instituties onmisbaar om harmonieus samen te kunnen leven. Vooral als de samenleving onder druk staat door groeiende economische ongelijkheid en sociale polarisatie. Rechtvaardigheid is een krachtige term die in politiek en maatschappij soms verkozen wordt boven alternatieven zoals 'vrijheid' of 'gelijkheid', omdat het als meer concreet, actueel en herkenbaar gezien wordt. Rechtvaardigheid brengt mensen op de been. Het versterkt solidariteit ongeacht hun klasse, etniciteit of geslacht en bindt met haar intersectionele karakter mensen in de strijd.

Rechtvaardigheid hangt samen met verschillende aspecten van je persoonlijkheid, met wat je hebt meegemaakt en waar je vandaan komt. Mensen krijgen te maken met onrecht op basis van de combinatie van bijvoorbeeld hun etniciteit, geslacht, klasse, seksuele geaardheid en meer. Dit is een intersectionele benadering van rechtvaardigheid. Als deze erkend wordt, kun je hiermee ook rekening houden bij het bevorderen van sociale rechtvaardigheid en het streven naar een meer inclusieve en rechtvaardige samenleving.

Rechtvaardigheid is een populair begrip dat veel sociale bewegingen en verschillende groepen over het hele politieke spectrum nastreven. Daarbij gaat het niet alleen om sociale en economische kwesties, maar ook om vraagstukken over de ruimte, territorium, etniciteit en het milieu.

Rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid worden duidelijk zichtbaar bij processen van ruimtelijke ordening en de afwegingen, besluitvorming en governance van de gebouwde omgeving. Als een planningsproces transparant is en als burgers hierin participeren, wordt deze bijvoorbeeld over het algemeen als rechtvaardiger gezien dan processen waarin dit niet gebeurt. Dit komt voornamelijk doordat het luisteren naar meer mensen en perspectieven ook de kans vergroot dat ook rekening wordt gehouden met de wensen, behoeften en verlangens van verschillende belanghebbenden. Het is belangrijk om de waarde van participatie te onderkennen, maar dit maakt ruimtelijke planning niet meteen rechtvaardig. Daarvoor moet je ongelijke verdeling van macht aanpakken door gemarginaliseerde stemmen proactief te betrekken en rekening te houden met bredere maatschappelijke effecten.

Met onderzoek naar rechtvaardigheid kun je begrijpen (1) waar onrechtvaardigheden ontstaan, (2) welk deel van de samenleving wordt genegeerd en uitgesloten, en (3) welke processen er bestaan om hen te betrekken bij het aan het licht brengen en verminderen van dergelijke onrechtvaardigheden (Jenkins et al., 2016). Deze drie vragen verwijzen respectievelijk naar:

Distributieve rechtvaardigheid: om te streven naar een eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen individuen in een samenleving.

Erkenningsrechtvaardigheid: om de systemische mechanismen bloot te leggen die specifieke sociale groepen onderdrukken.

Procedurele rechtvaardigheid: om rechtvaardigheid te stimuleren in besluitvormingsprocessen.

Ruimtelijke rechtvaardigheid in de stad

Het gesprek over sociale rechtvaardigheid in de stad ontstond in de jaren '60. In die periode kwamen verschillende sociale bewegingen op die invloed hadden op de politiek, burgerrechten en collectieve normen en waarden. Maar waar juridische en filosofische debatten over rechtvaardigheid zich vaak richten op rechtvaardigheidstheorieën zoals die van Rawls, werd de ruimtelijke dimensie van rechtvaardigheid en onrecht vaak over het hoofd gezien. In deze dimensie wordt benadrukt dat het belangrijk is om de sociaal-ruimtelijke structuren te onderzoeken die zorgen voor de ruimtelijke verdeling van lusten en lasten van stedelijke ontwikkeling.

Volgens Edward Soja is rechtvaardigheid ruimtelijk verdeeld. “De ruimtelijke verdeling van (on)rechtvaardigheid beïnvloedt de samenleving en het sociale leven evenzeer als dat sociale processen de ruimtelijkheid van (on)rechtvaardigheid bepalen” (Soja, 2013, p. 17). Hij bepleit dat er beter gekeken moet worden naar de rol van plekken bij onze basisideeën over democratie en mensenrechten. Waar iemand woont, werkt en mensen ontmoet, heeft invloed op zijn of haar toegang tot voorzieningen en op zijn of haar kansen en kwaliteit van leven.

Door tegelijk te kijken naar ‘ruimtelijkheid’ en ‘rechtvaardigheid’ kun je sociale of politieke actie ondernemen, theoretisch en empirisch onderzoek doen en rechtvaardig beleid ontwikkelen. Plekken zijn relevant als je een rechtvaardigere samenleving wilt creëren en deze blik biedt ons nieuwe perspectieven voor het doen van onderzoek, activisme en beleidsvorming.

Ruimtelijke rechtvaardigheid in de praktijk: De energietransitie in Nederland

Ondanks grote investeringen in de energietransitie blijkt uit onderzoek dat deze in Europese steden niet alleen zeer ongelijk geweest is, maar ook dat deze heeft bijgedragen aan de recente toename van energiearmoede (Kraaijvanger et al., 2023; Nawaz et al., 2023). Mensen die last hebben van energiearmoede, dus die hun energierekening niet kunnen betalen, ervaren relatief vaker een lager welzijn en participeren minder in de maatschappij. Dit fenomeen is de laatste jaren flink toegenomen in Nederland: het aantal huishoudens dat te maken heeft met energiearmoede is in de afgelopen twee jaar verdubbeld tot bijna een miljoen.

De stedelijke aanpak van energiearmoede heeft raakvlakken met de aanpak op het gebied van energietransitie en renovatie van gebouwen. In de meeste Europese landen bestaat energie- en renovatiebeleid om het gebruik van hernieuwbare energie te stimuleren bij renovatie door subsidies en belastingvoordelen. Maar een groot deel van de samenleving maakt hiervan geen gebruik, doordat burgers vooraf investeringen moeten doen en het aanvragen van subsidies complex is. Slechts een kleine minderheid is in staat om gebruik te maken van deze mogelijkheden vanuit het energie- en renovatiebeleid. Een groot deel van de bevolking blijft daardoor kwetsbaar voor stijgende energieprijzen. Twee casestudies in Nederland illustreren deze situatie door de bril van ruimtelijke rechtvaardigheid:

In Den Haag laat een uitgebreide studie zien dat de overgang naar zonne-energie zeer ongelijk is verlopen, waardoor bestaande ongelijkheden zijn versterkt (Kraaijvanger et al., 2023). Uit een sociaal-ruimtelijke analyse blijkt dat vooral huishoudens met een laag inkomen, een niet-westerse achtergrond en een huurcontract in een flatgebouw weinig gebruikmaken van zonne-energie. Bij huishoudens die aan deze criteria voldoen, samen ongeveer 38 procent van de bevolking van Den Haag, zorgen de stijgende energieprijzen voor een toenemende kwetsbaarheid voor energiearmoede. Huishoudens in Den Haag met een hoog inkomen, een westerse achtergrond en een eigen koopwoning maken relatief vaak gebruik van zonne-energie. De huishoudens die zijn overgestapt op zonne-energie zijn beter beschermd tegen schommelingen in de energieprijzen. Toch behoort slechts 9% van de bevolking tot deze groep.

Dit onderzoek toont aan dat een groot deel van de bevolking weinig toegang heeft tot zonne-energie en niet kan profiteren van de voordelen van zonne-energiebeleid, ook al dragen zij via belastingen financieel bij aan deze technologieën. Bovendien worden de kosten voor het transport van overtollige door zonne-energie opgewekte elektriciteit naar het elektriciteitsnet doorberekend aan alle energieverbruikers, ook aan degenen die geen gebruikmaken van zonne-energie. Het huidige beleid slaagt er dus niet in om huishoudens gelijke toegang tot zonne-energie te bieden. Daardoor is er sprake van ongelijkheid in het bezit van zonnepanelen en blijft een groot deel van de stad kwetsbaar voor energiearmoede.

In Amsterdam laat het onderzoek naar energiearmoede zien dat kwetsbaarheid voor energiearmoede ‘cumulatief’ is: huishoudens hebben gelijktijdig te maken met verschillende kwetsbaarheidsfactoren, waaronder sociale factoren (bijv. inkomen, leeftijd, geslacht) en ruimtelijke factoren (bijv. woningkwaliteit, energie-efficiëntie) (Nawaz, 2022; Nawaz et al., 2023). Bij de intersectionele benadering wordt gekeken naar de verschillende oorzaken die huishoudens kwetsbaar maken, zoals waar ze wonen en hun inkomen. Verschillende groepen zijn mogelijk extra kwetsbaar door hun specifieke situatie.

Uit dit onderzoek blijkt dat energiearmoede zich concentreert in gebieden die al kwetsbaar zijn, met name in de wijken in Amsterdam Zuidoost. Bewoners in dit stadsdeel geven aan dat maatregelen tegen energiearmoede zich ook op deze kwetsbaarheden moeten richten, omdat energiearmoede een intersectioneel karakter heeft. Dit vraagt om beleid dat rekening houdt met zowel energie, renovatie, welzijn als volksgezondheid. Het onderkennen dat plek een rol speelt bij energiearmoede helpt om in kaart te brengen waar kwetsbaarheid voor energiearmoede voorkomt. Deze kwetsbaarheid wordt niet alleen bepaald door individuele kenmerken zoals ras, geslacht en inkomen, maar ook door waar je woont. Door in de beleidsvorming hiermee rekening te houden en samen te werken met bewoners kan ruimtelijke rechtvaardigheid worden bevorderd en kan ongelijkheid worden aangepakt met gerichte interventies.

Lessen

Door met een ruimtelijke bril te kijken naar de drie dimensies van rechtvaardigheid, zie je dat onrechtvaardigheden onder invloed van ruimtelijke processen gecreëerd of in stand gehouden worden. Daarbij moet aandacht worden besteed aan (on)rechtvaardigheid in distributie (hoe lusten en lasten over de stad zijn verspreid), erkenning (hoe bepaalde sociale groepen door ruimtelijke processen extra te maken krijgen met deze lasten, en hoe onderdrukking de ruimte vormgeeft ten gunste van een bevoorrechte minderheid) en procedures (hoe ruimte besluitvorming beïnvloedt en hoe de besluitvorming ruimtelijke ongelijkheden in stand houdt).

Een ruimtelijke rechtvaardigheidsbenadering van stedelijke planning en beleid erkent dus dat sociale en ruimtelijke processen die ongelijkheid creëren en in stand houden op een systemische manier met elkaar samenhangen. Een dergelijke kritische benadering erkent dat het betrekken van bewoners en belanghebbenden cruciaal is om inzicht te krijgen in hun unieke ervaringen, behoeften en dromen, zodat beleid en interventies kunnen worden ontwikkeld die aansluiten bij de behoeften van kwetsbare groepen. Dit inclusieve proces is essentieel voor het formuleren van effectief beleid dat niet alleen bestaande ongelijkheden vermindert, maar ook ruimtelijke rechtvaardigheid bevordert en gemeenschappen *empowert*.

Auteurs

Juliana Goncalves ([link](#)) & Roberto Rocco ([link](#)), Vakgroep Stedenbouw, TU Delft

Bronnen

- CBS (2023). CBS and TNO map household energy poverty. Retrieved 02 October from <https://www.cbs.nl/en-gb/corporate/2023/04/cbs-and-tno-map-household-energy-poverty>
- Jenkins, K., McCauley, D., Heffron, R., Stephan, H., & Rehner, R. (2016). Energy justice: A conceptual review. *Energy Research & Social Science*, 11, 174-182.
- Kraaijvanger, C. W., Verma, T., Doorn, N., & Goncalves, J. E. (2023). Does the sun shine for all? Revealing socio-spatial inequalities in the transition to solar energy in The Hague, The Netherlands. *Energy Research & Social Science*, 104, 103245.
- Nawaz, M. (2022) The Renovation Wave: An opportunity to tackle energy poverty? MSc Thesis, TU Delft.
- Nawaz, N., Verma, T., Doorn, N., Gonçalves, J. (2023). Why a socio-spatial approach is required to tackle the energy poverty crisis in The Netherlands: Evidence from Amsterdam Zuidoost. *The Evolving Scholar*.
- Rawls, J. (2005). *A theory of justice* (Original ed.). Belknap Press. Table of contents <http://www.loc.gov/catdir/toc/fy053/2004060697.html>
- Schlosberg, D. (2004). Reconceiving environmental justice: global movements and political theories. *Environmental politics*, 13(3), 517-540.
- Soja, E. (2009). The city and spatial justice. *Justice spatiale/Spatial justice*, 1(1), 1-5.
- Soja, E. (2013). *Seeking spatial justice* (Vol. 16). U of Minnesota Press.